

УДК 378:613

Маркіян Ярка, студент III курсу біологічного факультету центру післядипломної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається питання валеологічних компетенцій, їхнього формування на основі інтердисциплінарного дискурсу. Пропонується спеціалізований підхід до предметно-тематичної систематизації навчального плану для студентів профільних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: валеологічна компетентність, холистичний підхід, модернізація та сучасна парадигма валеологічної освіти.

Лит. 6.

Маркіян Ярка, студент III курса биологического факультета центра последипломного образования
Дрогобыцкого государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье рассматривается вопрос валеологических компетенций, их формирования на основе интердисциплинарного дискурса. Предлагается специализированный подход к предметно-тематической систематизации учебного плана для студентов профильных факультетов высших педагогических учебных заведений.

Ключевые слова: валеологическая компетентность, холистический подход, модернизация и современная парадигма валеологического образования.

Markiyana Yarka, the 3d year student Biological Department Center of Continuing Education
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF TRAINING VALEOLOGICAL EDUCATION SPECIALISTS AT HIGH PEDAGOGICAL INSTITUTIONS

In the article considered the question of valeological competences, their formation on the basis of interdisciplinary discus. Propose the specialized approach to subject- matter systematization of teaching plan for students profile faculties of high pedagogical institutions.

Keywords: valeological competence, holistic approach, modernization and modern paradigm of valeologic Education.

Актуальність та доцільність дослідження. Загальновідомим на сьогодні є гасло: “Завдання науки – постійно самооновлюватися”. Ця беззаперечно слушна заувага видатного філософа та культуролога Карла Поппера особливим чином прикладається до аналізу та узагальнення широкого кола питань, які криють у собі практично невичерпний резерв розмаїття тих людинознавчих проблем, що їх намагається на сьогодні охопити сучасна валеологічна думка. Тому обґрунтування актуальності обраної для дослідження теми, її своєчасності та освітньої значущості доводиться розпочинати із зауважень

щодо дисциплінарного розвою валеологічної науки, інтерактивності та високої міри інтегрованості її змісту. При цьому суть проблемної ситуації визначається нагальною потребою в системному узгодженні валеологічних компетенцій, їхнього приведення до певної ієрархічної структури в якості освітньої моделі. А це значить, що на сьогодні слід певним чином відмежуватися від усталених стереотипів¹, провести цілеспрямовану едукативно-педагогічну оцінку наявного потенціалу валеологічної науки, відтак – зробити спробу методологічно вивіреного моделювання професійної валеологічної освіти в рамках навчального процесу у вищих педагогічних закладах.

¹ Спостережено, наприклад, що здебільшого в значення терміна “валеологія” вкладається парадигма історично попереднього навчального курсу під виглядом “Основи медичних знань”, що, звісна річ, не може заступити значення того – чим насправді на сьогодні є наука про здоровий спосіб життя та здоров’я людини в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор статті. Стан розробленості порушеної проблеми допомагає з'ясувати аналіз опрацьованої літератури, чисельність та підбір якої визначалися виключно з позицій інноваційного характеру змін як у самій валеологічній науці, так і її своєрідного продовження у численних навчально-освітніх програмах та дидактичних пропозиціях. В цілому ж, на тепер валеологічна освіта, як і валеологія в якості самостійної наукової дисципліни з власним предметним змістом, сприймається як комплексно організована знаннева інфраструктура із внутрішньогалузевим багатством предметних спеціалізацій: основи валеології (Р. Валецька), власне валеологія (І. Бабин, В. Грибан, А. Зайцев, Г. Зайцев, Л. Іващук, О. Міхесенко, С. Онишкевич, А. Царенко, В. Черняк, І. Шувалова, Г. Яцук та ін.), основи здорового способу життя (В. Грушко, Д. Крюкова, Л. Лисак, О. Фурса, В. Шахненко та ін.), здоров'язбереження (М. Лук'янченко та ін.), психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я (М. Корольчук), психічне здоров'я (О. Чабан, В. Ящук, Я. Нестерович), психологія здоров'я (В. Ананьєв, О. Двіжона, С. Секач, М. Тимофієва), психологічні аспекти здорового способу життя (О. Тихонова), основи шкільної гігієни і валеології (В. Підгорний, П. Плахтій, Л. Соколенко), психогігієна (Л. Гармаш, Н. Коцур), гігієна та екологія людини (І. Даценко), еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя (Ю. Бойчук), гендерна психологія (М. Ткалич), психологія сексуальності (С. Діденко, Р. Козлова) тощо. У такому вигляді валеологія як наука завойовує широкий простір для алгоритмів інтелектуальної діяльності, пошуку ефективних психолого-педагогічних та дидактично-ефективних методик тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрій присвячується означена стаття. Наголосимо на тому, що сьогодення валеологічної освіти – це дивовижне розмаїття та широка палітра її предметних спеціалізацій. Проте, саме це і нашоєвує на думку про те, що у валеологічній освіти як такої ще недостатньо підстав для її чіткої концептуальної організації. Чимало сумнівів викликає і дидактична напрямна формування валеологічних компетенцій, бо вже сама структура, а не лише проблемно-предметна спеціалізація валеологічної освіти на сьогодні постає у вельми, так би мовити, розпорошеному вигляді: кожен з авторів монографій, підручників, навчальних посібників та статей виявляє власний пошук принципів моделювання валеологічної освіти [наприклад: 1;

2; 3; 4; 5; 6]. При цьому повсюдно превалує методико-практичний та виховний аспекти проблеми, що, звісна річ, не може заступити значення міркувань з приводу теорії та методології валеологічної діяльності. А це значить, що на часі спеціалізоване дослідження предметного змісту валеологічної освіти – в дусі наукознавчої проблемології. У такий спосіб питання щодо теорії та методики валеологічної освіти ще не ставилося і є відкритим перед широкою палітрою гуманітарного знання.

Формування цілей статті. Варто визнати: сучасна валеологічна думка намагається доволі щільно деталізувати свої окремі пророблення, котрі спрямовані на епістемологічну (знаннєву) обробку певних ділянок валеологічної свідомості. Під таким виглядом такі напрацювання (а вони є вельми чисельними, до того ж – інтердисциплінарними за характером) сприймаються як підоснова для збірної когнітивної (від лат. cogito – міркую) моделі знаннєвих структур, яка, своєї черги, потребує вирішення необхідних та достатніх (з огляду на постмодерну чуттєвість) для сучасного гуманітарного підходу значень, значущих саме для сучасної валеологічної освіти. Адже при цьому, як вже зазначалося, йдеться також про епістемологічне дослідження валеології як самостійної наукової дисципліни з власним предметним змістом. Саме тому в контексті окресленої проблеми валеологічна освіта розглядається, з одного боку, в рамках усталених на сьогодні загальних знань про людину; та з іншого – її цільові пріоритети аргументуються в дусі професійного розуміння глибинних знаннєвих структур щодо стратегії виживання людини в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування його результатів. Сьогодення валеологічної освіти – це коло доволі проблематичних питань, а надто – з точки зору їхнього сучасного теоретичного та методологічного обґрунтування.

Специфіка духовної та наукової ситуації у світі зараз така, що вимагає перегляду і переусвідомлення здавалося б давно відомого (постнекласична наукова картина світу). На практиці саме така позиція для сучасної валеологічної освіти є визначальною – як студії над валеологією під виглядом самостійної наукової дисципліни з власним предметним змістом. При цьому сама наука валеологія здобуває щоразу нові структурні утворення, розкривається як своєрідні новітні епістемологічні (знаннєві) комплекси. Усе це є свідченням такої методологічної ситуації, яка в науці здобула назву методологічної тоталогії

(від слова “тотальність”) – коли йдеться про зміни в самому “образі” наукового знання, що виникають внаслідок не стільки теоретично спрямованого процесу, скільки змін у пізнавальних принципах ставлення до світу. Усьому цьому сприяє, передусім, всенаукова інтеграція та широкі аспекти інтелектуальної активності науковців.

Зазначений характер змін у сфері гуманітарного знання доволі своєрідним чином впливає на розробку питань з теорії та методології валеологічної освіти, ставить неординарні вимоги щодо її засобів та методичних принципів, тобто – усього того, що актуалізує *методологічне окреслення проблеми*. В тому ж числі – *обґрунтування новітніх парадигмальних значень сучасної валеологічної освіти, її фундаментальних теоретичних основ та методичних принципів*. У такому вигляді порушується проблема осягає рівень *наукознавчої проблематики*, що, безумовно, не може не позначитися на характері очікуваних результатів.

А отже, в полі зору – освітні стандарти та авторські ініціативи з питань валеологічної освіти в об’ємі вузівської підготовки майбутніх вчителів, які загалом покликані скласти параметри “об’єкта” дослідження. Своєї черги, “предмет” дослідницького пошуку складатиме *ініціювання ієрархічно узгодженої кількох-вимірної знаннєвої моделі валеологічної освіти*, що як така вибудовується за принципом *системного накопичення валеологічних знань за інтердисциплінарним дискурсом*.

Зокрема, аналіз сучасного стану та проблем професійної валеологічної освіти, забезпечуваної в рамках навчальних програм у вищих педагогічних закладах, надає поживу для актуалізації питання її цільових пріоритетів – під виглядом *парадигми*². Підставою тому є не тільки великомасштабний розвій валеологічної проблематики в полі ключових концептів та фундаментальних питань валеологічної освіти, але також вкрай гостра необхідність у процесах її модернізації, що актуалізує добірку доцільних (необхідних та достатніх) валеологічних знань – під виглядом *певної інформаційної системи*. Конструктивним вираженням такої системи може слугувати образ зворотного за порядком складання дитячої пірамідки – від найменшого її

елемента до щоразу більш крупних, тобто – рухом від первинного базового елемента до щоразу об’ємніших питань, понять та категорій (відцентровий рух по системі концентрично складених кіл).

Багатопланова інформаційна насиченість валеології як інтегративного освітнього курсу включає в себе теоретичні й практичні надбання таких галузей знань, як біологія, медицина, фізична культура, психологія, педагогіка, філософія, етика, естетика, релігія тощо – виокремлюючи з даних наук власне валеологічний аспект. Такий підхід є *холістичним* – орієнтованим на *цілісність знаннєвого образу-концепта* валеології не лише як науки з власним предметним змістом, але й в сенсі її високої інтегрованості та інтердисциплінарності в якості валеологічної освіти. Однак, генеральним підсумком тому має бути висновок щодо необхідності подальшої науково-теоретичної розробки змісту валеологічної освіти – її *тематичної та проблемної специфікації*, що уможливить проектування методологічно вивіреної моделі самої валеологічної освіти під виглядом *інтердисциплінарного дискурсу*.

Водночас, висновування цільових пріоритетів сучасної валеологічної освіти, її предметної специфіки та методологічно вивірених завдань надають можливість для ґрунтового опрацювання та проектування сучасної парадигми теорії та методики валеологічної освіти вже на рівні *структурування навчального процесу* на профільних факультетах педагогічних вузів. При цьому важливо усвідомлювати, що пірамідальна (за А.-Г. Маслоу) структурна модель людини і зовнішні (просторові) її складові дозволяють виокремити від багатогалузевих вчень про людину саме валеологічний аспект. Його розробка в обраній логіці (пізнання здоров’я від тілесного до духовного компонентів та навпаки у поєднанні із їхніми зовнішніми складовими) і лежить в основі валеологічної освіти. Такий підхід до людини і до обрання стратегії і тактики оздоровлення є *системним* і дозволяє створити своєрідний *знаннєвий каркас* (або ж *засади проектування навчального процесу викладання валеології у середній та вищій освітній ланці*, що ґрунтується на законах функціонування людини як відкритої системи, основних завданнях життя людини (виживання, репродукція, реалізація себе як

² У даному випадку присутність терміна “парадигма” (з давньогрецької – “взірець”) має філософсько-методологічне значення – коли йдеться про наявність певної теоретичної моделі знань, які фіксують загальні передумови практики власне теоретичної діяльності. Подібний сенс має поняття “архетипу наукового мислення”, в яке входять також такі поняття, як “стиль мислення”. Кожного разу, отже, йдеться про структуру пізнавальної діяльності. Зокрема, власне парадигма передбачає існування особливого типу знання, що не виконує безпосередньо пояснювальної функції, а є умовою здійснення теоретичної діяльності з пояснення та систематизації емпіричного матеріалу.

особистості). Відповідно, *цільовими пріоритетами* валеологічної освіти є:

1) формування у людини стійкої світоглядної позиції, згідно з якою людина розуміє себе як частину Природи і соціуму, має уявлення про залежність стану здоров'я від природних чинників, потребує встановлення гармонійних взаємин з Природою (Всесвітом) та суспільством, оскільки від цих взаємин залежить її здоров'я;

2) свідоме пізнання та осмислення людиною основних валеологічних аспектів, принципів та закономірностей життєдіяльності;

3) створення у свідомості людини сталих мотивацій на валеологічну поведінку і здоровий спосіб життя як провідної умови самореалізації людини, її виживання та репродукції.

Наголосимо, однак, на тому, що валеологічна освіта як у середній, так і вищій освітніх ланках повинна базуватися на *інтегровано-предметній основі*, яка на сьогодні проглядає за найбільш перспективну. Тобто, *валеологічна професіоналізація* повинна здійснюватися двома взаємодоповнюючими напрямками – через *певні навчальні курси та інтегративні взаємозв'язки з іншими предметними дисциплінами*. Зокрема, як засадничий принцип проектування навчального процесу з валеологічної освіти на профільних факультетах ВНЗ, *інтегрованість інформаційного поля та валеологічна компетентність* повинна бути забезпечуваною залученням відомостей про здоров'я індивіда зі всіх інших наук про людину (наприклад – філософії, психології, екології, етики, естетики тощо). Крім того, інтегрованість повинна передбачати поглиблене вивчення багатьох аспектів здоров'я в контексті численних предметних дисциплін (наприклад: духовне здоров'я на уроках християнської етики у середніх школах; залежність здоров'я людини від екологічних чинників, що вивчаються на заняттях з екології у вищих навчальних закладах тощо).

Власне *профілююча добірка навчальних дисциплін* чи курсів є другою важливою умовою і повинна бути багаторічною та поетапною: саме *інтегровано-предметна модель* валеологічної освіти надасть систематичності в отриманні знань, а виважене методичне забезпечення зробить можливим формування дієвого ставлення до власного здоров'я, до його збереження і зміцнення, розуміння значущості створення власної оздоровчої програми, здорової поведінкової стратегії, етичного відношення до себе, інших та оточуючого світу.

Дещо детальніше про теперішню ситуацію з викладання валеології в якості навчальної дисципліни. Так, у педагогічному університеті на

біологічному факультеті валеологія викладається лише один семестр – одна пара в тиждень, цілим курсом студентів. Таке положення речей є не лише недоцільним, але й неприпустимим. Ця навчальна дисципліна має вивчатися усі п'ять курсів навчання (або бодай чотирьох з них) з поділом на підгрупи, але при цьому слід змінити період викладання таких навчальних дисциплін, як анатомія та фізіологія людини. Принагідно зазначимо: на превеликий жаль саме ці навчальні дисципліни (анатомія і фізіологія) викладаються на другому курсі. На нашу думку, анатомію слід викладати вже в першому півріччі на першому курсі, а фізіологію – у другому півріччі першого курсу. Саме такий підхід до систематизації навчального процесу зумовлений тим, що для того, аби вивчати функції органів та їхніх систем, доцільно передовсім вивчити структуру самих органів. Також у першому півріччі першого курсу (перший семестр) належить вивчати загальну психологію, а в другому (другий семестр) – практичну психологію. Крім того, в першому ж семестрі (перший курс) – вивчати філософію, а в другому – філософську антропологію. Відтак, з першого півріччя другого курсу повинно розпочатися вивчення валеології, причому – з викладом *основ фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я*. Відповідно у другому півріччі другого курсу, а також на наступних етапах навчання повинні викладатися додаткові відомості з вищевказаних видів здоров'я: вони повинні охоплювати зовнішні просторові складові людини. Наприклад: при вивченні *фізичного здоров'я* – це харчування, вплив екології, біоритми, дихання тощо; при вивченні *психічного здоров'я* – мікро- та макросоціальне середовище; при вивченні *духовного здоров'я* – загальнолюдські цінності, модули естетичного, закони моралі, вищі духовні закони, світські та релігійні духовні концепції.

Осібнo ж зважимо на таку особливість: в українських підручниках з валеології в розділі "фізичне здоров'я" надмірно значна увага надається теоретичним розробкам самого питання; натомість практичним рекомендаціям щодо формування та збереження або ж зміцнення та відновлення фізичного здоров'я надається мізерна кількість інформації. Тому при вивченні розділу "Фізичне здоров'я" вкрай необхідно надати значну увагу таким методико-практичним аспектам фізичного здоров'я, як: особиста гігієна, ранкова гімнастика, фізичне тренування, оздоровче тренування, оздоровча фізкультура, спорт, туризм тощо.

Певні недоречності трапляються і стосовно феномена "психічне здоров'я": у більшості

українських підручників з валеології у відповідному розділі неможливо віднайти такого важливого аспекта, як *"психологічне здоров'я"*, а також висвітлюється занадто мала кількість *чинників* та *методів* підтримання психічного та психологічного здоров'я (більшість методів мають історичний інтерес, як от: аутогенне тренування, психоаналіз тощо). У цьому ж розділі усі без винятку автори підручників з валеології висвітлюючи тему девіантної поведінки по-суті рекламують (!) наркотичні засоби, оскільки займаються висвітленням їхнього психотропного аспекту. Натомість варто вважати, що студентів слід інформувати в крайньому разі лише про побічні дії наркотичних засобів, але насамперед – це виклад інформації про методи запобігання та позбавлення наркотичної залежності.

На превеликий жаль, розділ *"духовність"* є найслабшим (а інколи – просто відсутнім) розділом в українських підручниках з валеології. Як це не прикро, але *вектор пізнання* людини у цих підручниках розпочинається від фізичного здоров'я, проходить через психічне здоров'я і завершується у духовному здоров'ї. Але натомість слід акцентувати, що *вектор оздоровлення* людини розпочинається саме із духовного здоров'я, тобто – проходить через психічне здоров'я і завершується у фізичному здоров'ї.

Ще одна заувага: *"Валеологія та охорона здоров'я дітей"* – таку назву має навчальна дисципліна, що викладається у педагогічних університетах, але у жодному українському підручнику з валеології саме таким чином сформульоване завдання не має властивого висвітлення.

Слід також вказати на необхідність включення до програми з валеології (як навчального предмета) таких розділів, як: геронтологія, сексовалеологія, валеологія сім'ї, основи діагностики захворювань на ранній стадії, основи діагностики захворювань на розгорнутій стадії, перша долікарська допомога тощо.

У підсумку додамо також деякі міркування з приводу включення до навчального плану підготовки фахівців з валеології деяких спеціальних навчальних дисциплін, а також їхнього місця у навчальному плані опісля першого курсу (про це мова йшла вище). Так, перспективним видається таке планування подальшої освітньої діяльності. На *другому курсі* повинна викладатися: основи патологічної анатомії, основи патологічної фізіології, вікова фізіологія, загальна педагогіка, гігієна, етика, релігієзнавство, християнська етика, екологія, психологія сексуальності (перше півріччя); психологія педагогіки, психологія релігії, естетика, екологія людини, шкільна гігієна, гендерна психологія

(друге півріччя); психогігієна (протягом усього навчального року). На *третьому курсі*: аксіологія, теологія, сімейна педагогіка, сексологія, девіантологія (перше півріччя); акмеологія та психологія девіантної поведінки (друге півріччя); основи медичних знань (протягом усього навчального року). На *четвертому курсі* – основи медичних знань (продовження, впродовж усього навчального року) та сестринська справа (упродовж навчального року). Заняття з фізичної культури повинні проводитися протягом усього періоду навчання у вузі. Також з другого курсу по останній – заняття з безпеки життєдіяльності.

Висновки. Поставлена перед дослідженням мета, що полягала в спробі з'ясувати та обґрунтувати новітні парадигмальні значення валеологічної освіти, її фундаментальні теоретичні та методологічні основи фактично досягнута. У такому вигляді проблема методологічної аргументації сучасної парадигми валеологічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах осягає рівень *наукознавчої проблематики*, що, безмовно, не може не позначатися на щоразу поновному тлумаченні освітніх стандартів та авторських ініціатив з питань валеологічної освіти, зокрема – шляхом *системного накопичення валеологічних компетенцій засобом інтердисциплінарного дискурсу*.

1. Алексєєв О.І. Валеологічна освіта: актуальні питання науки та практики / О.І. Алексєєв, В. Скотний [та ін.] // Гуманітарна освіта України на межі століть: Зб. н. пр. – Дрогобич, 2001. – Вип. 4. – С. 166–170.

2. Бобрицька В. Професійно орієнтований контекст як засіб формування здорового способу життя майбутніх учителів / В. Бобрицька [та ін.] // Збірник наукових праць Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка. – Полтава, 2005. – Вип. 7 (46). – Серія *"Педагогічні науки"*. – С. 220–228.

3. Ващенко О. Здоровий спосіб життя – важливий чинник виховання особистості: теоретико-методологічний аспект / О. Ващенко [та ін.] // Початкова школа. – 2004. – №4. – С. 48–50.

4. Волошин О.Р. Проблема збереження здоров'я учнів в освіті в умовах її модернізації / О.Р. Волошин, М. Лук'яненко, Ю. Шкрєбітія, Е. Боляха, А. Матвєєва // Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 119–123.

5. Гетьман В., Новицький Ю. Антропоетика здоров'я як сучасний напрям оздоровчої освіти / В. Гетьман, Ю. Новицький [та ін.] // Вища освіта України. – 2008. – №2. – С. 68–73.

6. Лук'яненко М. Формування здоров'язберігаючої компетентності учнів: проблеми та перспективи / М.І. Лук'яненко, М.В. Вачевський [та ін.] // Молодь і ринок. – 2012. – №2 (85). – С. 76–79.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2012